

**Wieża Bramy Kłodzkiej  
i odcinek murów miejskich wzdłuż ulicy Wojska Polskiego  
w Bystrzycy Kłodzkiej  
Wyniki badań architektonicznych  
oraz wnioski konserwatorskie**



**Autor opracowania:**  
dr inż. arch. Andrzej Legendziewicz

---

Wrocław – Bystrzyca Kłodzka, lipiec 2014 r.

## **1. Spis zawartości opracowania**

|                                                                                                                                           |                 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|
| <b>1. Spis zawartości opracowania .....</b>                                                                                               | <b>2</b>        |
| <b>2. Dane ogólne .....</b>                                                                                                               | <b>3</b>        |
| <b>3. Zagadnienia wstępne .....</b>                                                                                                       | <b>4</b>        |
| • 3.1 Opis wieży i odcinka kurtyny .....                                                                                                  | 4               |
| <b>4. Wyniki badań architektonicznych .....</b>                                                                                           | <b>5</b>        |
| • 4.1 Faza I (Gotyk I - I połowa XIV wieku) – budowa wieży .....                                                                          | 5               |
| • 4.2 Faza Ia (Gotyk I - I połowa XIV wieku) – budowa kurtyny .....                                                                       | 6               |
| • 4.3 Faza II (Gotyk II– I połowa XV wieku (?)) – podwyższenie wieży .....                                                                | 6               |
| • 4.4 Faza III (Renesans - około roku 1568) – budowa attyki i murowanego hełmu wieży .....                                                | 7               |
| • 4.5 Faza IV (XIX i XX wiek) – rozbiórka przejazdu bramnego, remont attyki i remont kurtyny oraz adaptacja wieży na punkt widokowy ..... | 8               |
| • 4.6 Podsumowanie badań .....                                                                                                            | 8               |
| <b>5. Wnioski konserwatorskie .....</b>                                                                                                   | <b>9</b>        |
| • 5.1 Konserwacja zachowawcza hełmu, attyki i kamiennych wątków murów tzw. preparat konserwatorski .....                                  | 10              |
| • 5.2. Odcinek murów wzdłuż ulicy Wojska Polskiego .....                                                                                  | 16              |
| • 5.3 Uwagi końcowe .....                                                                                                                 | 17              |
| <b>6. Spis rycin historycznych, fotografii i rysunków .....</b>                                                                           | <b>18</b>       |
| • 6.1 Spis rycin archiwalnych .....                                                                                                       | 18              |
| • 6.2 Spis fotografii stanu istniejącego .....                                                                                            | 18              |
| • 6.3 Spis rysunków .....                                                                                                                 | 19              |
| <b>7. Ryciny archiwalne .....</b>                                                                                                         | <b>21</b>       |
| <b>8. Fotografie stanu istniejącego .....</b>                                                                                             | <b>24</b>       |
| <b>9. Rysunki .....</b>                                                                                                                   | <b>Rys. 1-3</b> |

## 2. Dane ogólne

### Temat:

Wieża Bramy Kłodzkiej oraz odcinek murów miejskich wzdłuż ulicy Wojska Polskiego w Bystrzycy Kłodzkiej. Wyniki badań architektonicznych oraz wnioski konserwatorskie

### Adres:

Wieża Bramy Kłodzkiej ul. St. Okrzei, 57-500 Bystrzyca Kłodzka

Północny odcinek murów miejskich wzdłuż ul. Wojska Polskiego, 57-500 Bystrzyca Kłodzka

### Inwestor:

ZUI, Rewaloryzacja, ul. Czeska 28, 57-300 Kłodzko

Urząd Miasta i Gminy ul. Henryka Sienkiewicza 6, 57-500 Bystrzyca Kłodzka

### Autor opracowania:

dr inż. arch. Andrzej Legendziewicz

### Rodzaj opracowania:

Wyniki badań architektonicznych oraz wnioski konserwatorskie do remontu Wieży bramy kłodzkiej oraz północnego odcinka murów miejskich wzdłuż ulicy wojska polskiego w Bystrzycy Kłodzkiej.

### Wybór bibliografii:

- K. Bartnik, *Bystrzyca Kłodzka. Śląsk w zabytkach sztuki*, Ossolineum, Wrocław 1992;
- *Bystrzyca Kłodzka. Miejska trasa turystyczna- przewodnik*, Bystrzyca Kłodzka 2009
- A. Legendziewicz, *Problematyka badawczo -konserwatorska wybranych zespołów bramnych na Śląsku*, [w:] *Obwarowania miast – problematyka ochrony, konserwacji, adaptacji i ekspozycji*, 28-30 kwietnia 2010 r. Koźuchów, Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej, s.105-117.
- A. Legendziewicz, *Brama Wodna w Bystrzycy Kłodzkiej. Wyniki badań architektonicznych oraz wnioski konserwatorskie*, maszynopis w archiwum WKZ we Wrocławiu Delegatura w Wałbrzychu, 2010.
- A. Legendziewicz, *Wieża Rycerska w Bystrzycy Kłodzkiej. Wyniki badań architektonicznych oraz wnioski konserwatorskie*, maszynopis w archiwum WKZ we Wrocławiu Delegatura w Wałbrzychu, 2010.
- J. Pilch, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*, Arkady Warszawa 2004.
- M. Ruchniewicz, S. Rosik, P. Wiszniewski, *Bystrzyca Kłodzka*, Wrocław- Bystrzyca Kłodzka 2007.
- Wziętek, *Bystrzyca Kłodzka i okolice na dawnej pocztówce*, Bystrzyca Kłodzka 2006.

### Cel i zakres opracowania:

Przedmiotem opracowania jest przedstawienie wyników badań architektonicznych oraz wniosków konserwatorskich do rewaloryzacji Bramy Wodnej w Bystrzycy Kłodzkiej.

Badania architektoniczne oraz wizje lokalne przeprowadzono w lipcu 2014 roku.

### 3. Zagadnienia wstępne

Wieża Bramy Kłodzkiej znajduje się w zachodniej pierzei ulicy Stefana Okrzei w północnej części dawnego miasta lokacyjnego w Bystrzycy Kłodzkiej. Nadmienić należy, że na wschodniej jej elewacji widoczny jest skuty mur ganka założonego nad przejazdem bramnym.

Przylegający od zachodu do wieży odcinek murów miejskich wtopiony jest w zabudowę wzdłuż ulic Środkowej i Siennej oraz placu Marii Curie-Skłodowskiej a eksponowany jest jako element plant od strony ulicy Wojska Polskiego. Oba elementy średniowiecznych fortyfikacji stanowiły obronę miasta lokacyjnego od strony północnej a poprzedzone były suchą fosą.

#### 3.1 Opis wieży i odcinka kurtyny

Wieżę wzniesiono etapami na planie zbliżonym do kwadratu o bokach 6,1/6,3 metra. Jej bryła składa się z prostopadłościennego wysokiego trzonu zwieńczonego niskim murkiem attykowym z ażurową balustradą z której wyrasta wysoki ostrosłup ceglany tynkowany hełmu.

Elewacje do wysokości prawie 19,7 metra pozbawione są tynków i mają eksponowany wątek z kamienia łamanego oraz częściowo ociosanego (rustykalnego). Wejście umieszczono w przyziemiu elewacji wschodniej. Powyżej niego widoczny jest skuty mur dawnego przejazdu bramnego, sięgający ze śladem po zadaszeniu do wysokości prawie 12 metrów nad obecnym terenem. W jego zasięgu umieszczone są dwa wąskie okna, których górne znajduje się w zasięgu dawnego otworu drzwiowego prowadzącego na ganek. Kolejne okna ujęte w kamienne obramienia wprowadzono na poziomie około 17,7 metra nad terenem tuż pod balustradą obejścia. Zakomponowano je po dwa na każdej elewacji. Całość bryły wieńczy ośmioboczny ostrosłup tynkowany hełmu, w którego elewacji zachodniej zlokalizowano wejście prowadzące na obejście a od północy obniżony relikw komina. W zwieńczeniu ostrosłupa znajduje się kuty żelazny maszt, stanowiący pozostałość chorągiewki oraz gałki. Wody opadowe z galerii odprowadzają cztery rzygacze umieszczone w osiach ścian, trzy kamienne oraz jeden blaszany od północy.

Należy wspomnieć, że trzon wieży bramnej jest obecnie wtopiony w zabudowę zachodniej pierzei ulicy St. Okrzei. Kamienice przylegają do jej ścian północnej i południowej oraz częściowo zachodniej.

## 4. Wyniki badań architektonicznych

W związku z planowanymi pracami rewaloryzacyjnymi wieży w lipcu 2014 roku przeprowadzono badania architektoniczne, które miały na celu rozpoznanie struktury obiektu oraz określenie chronologii jego przekształceń. Wyniki badań wraz z analizą ikonografii archiwalnej umożliwiły sformułowanie wniosków konserwatorskich do remontu wieży.

### 4.1 Faza I (Gotyk - I połowa XIV wieku) – budowa wieży

Najstarsze partie wieży widoczne są na elewacjach wschodniej i zachodniej w dolnej części kamiennego trzonu do wysokości niemal 9,5 metra nad obecnym terenem a w zasięgu skutego muru ganka do wysokości prawie 12 metrów nad terenem. Zarejestrowane partie obejmują zachowaną w dużym stopniu wieżę bramną, do której od wschodu przylegał skomunikowany z nią budynek bramny.

Pierwotny zespół bramny złożony z wieży oraz przylegającego do niej od wschodu przejazdu zrealizowano zapewne w I połowie XIV wieku, co potwierdzają źródła kronikarskie osadzające początki budowy fortyfikacji miejskich Bystrzycy po 1319 roku<sup>1</sup>. Jej murowany trzon sięgał zapewne wysokości około 12,5 metra i był zapewne nieco wyższy od wychodzącego nad przejazd bramny - ganka. Nieznana pozostaje forma zwieńczenia wieży z uwagi na zniszczenie górnej partii podczas przebudowy zrealizowanej zapewne w XV wieku. Tynkowy wystrój elewacji uzyskano pokrywając nieregularny watek kamienny wyprawą tynkarską o zacieranej fakturze, którą zapewne pobielono.

W dolnej partii wnętrza wieży zlokalizowano zapewne nieoświetlony loch więzienny o wymiarach wnętrza około 2,9/3,0 metra. Dostęp do niego zapewniał otwór w stropie założonym na poziomie wejścia na ganek – czyli około +8,15 metrów nad obecnym poziomem terenu. Wejście ujęte było w niezachowane obecnie kamienne obramienie o wykroju ostrołucznym. Jego negatyw widoczny jest od strony wnętrza wieży. Osadzone w otworze wejścia skrzydło drzwiowe blokowano za pomocą zapory kieszeniowej, której jedna z kieszeni zachowana jest w południowym ościeżu. Wnękę otworu od wnętrza nakryto sklepieniem wykroju odcinkowym wymurowanym na szalunku z desek, których ślad odcisnął się na nadmiarze zaprawy która wypłynęła spomiędzy kamieni. Wspomnijmy, że mury obwodowe wieży w przyziemiu miały grubość około 160 cm.

---

<sup>1</sup> Dokument sporządzony w kancelarii Jana Luksemburskiego 4 lipca 1319 w Nimburg a. d. Elbe. *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 18, *Regesten zur schlesischen Geschichte*, 1316 - 1326. Herausgegeben von C. Grünhagen und C. Wutke, Breslau 1898, III non. Jul. regn. a. IX, 3929. K. Bartnik, *Bystrzyca Kłodzka. Ślask w zabytkach sztuki*, Ossolineum, Wrocław 1992, s. 110, M. Ruchniewicz, S. Rosik, P. Wiszniewski, *Bystrzyca Kłodzka*, Wrocław- Bystrzyca Kłodzka 2007, s. 24, 28.

Od strony wschodniej do wieży dobijała kurtyna grubości prawie dwóch z przejazdem bramnym zapewne o wykroju ostrołukowym poprzedzonym mostem zwodzonym przerzuconym nad suchą fosą. Powyżej niego znajdował się ganek obrońców chroniony kamiennym przedpiersiem wysokości prawie trzech metrów. Nakryto go dwuspadowym dachem, którego kształt widoczny jest na elewacji wieży.

Do wzniesienia wieży i przejazdu bramnego użyto obrobionego kamienia łamanego ułożonego warstwami wysokości około 70 – 90 centymetrów. W narożnikach zastosowano staranniej opracowane ciosy rustykalne. Materiał ten zespoliła zaprawa wapienno-piaskowa, dość twarda, barwy żółtawo-piaskowej z wypełniaczem piaskiem rzeczny oraz widocznymi w jej strukturze grudkami niedolasowanego wapna.

#### **4.2 Faza Ia (Gotyk - I połowa XIV wieku) – budowa kurtyny**

Wkrótce po wzniesieniu wieży bramnej z przejazdem rozpoczęto budowę kurtyny biegnącej kierunku zachodnim, wzdłuż sztucznie przekopanej suchej fosy. Jej realizację prowadzona była etapami, a mur wnoszono odcinkami. Ślady dwóch styków odcinków zarejestrowano na badanym fragmencie obwodu. Sposób ich ukształtowania, skazuje, że budowa posuwała się ze wschodu ku zachodowi. Nieznana pozostaje forma blankowania w zwieńczeniu kurtyny.

Mury odcinka obwodu wzniesiono z kamienia łamanego, miejscami o zabarwieniu piaskowo-żółtym, układanego warstwami wysokości około 70-80 centymetrów. Jako spoiwa użyto zaprawy średnio twardej, wapienno-piaskowej, barwy żółtawej z zastosowaniem wypełniacza w postaci piasku kopanego. W jej strukturze odcinają się grudki niedolasowanego wapna frakcji od drobin do grudek średnicy 15 mm.

#### **4.3 Faza II (Gotyk II – I połowa XV wieku (?)) – podwyższenie wieży**

Zapewne w I połowie XV wieku wieżę podwyższono zwieńczono blankowaniem.. Mury obwodowe pierwotnej wieży obniżono do wysokości 9,5 metra nad terenem a następnie nadmurowano o prawie 10 metrów. Górną kondygnację (obonną) ukształtowano w formie blankowania, tak że na każdej elewacji zakomponowano po dwa prześwity o szerokości około 85 centymetrów oraz wysokości około 1 metra. Brak śladów wypłukania i zniszczeń spoiny we wnętrzu nasuwa przypuszczenie, że kondygnacja ta była zapewne nakryta dachem o nieznanym obecnie formie. Strop tej kondygnacji założono na poziomie + 17 metrów nad obecnym poziomem terenu.

Poziomy podział wewnątrz na dwa poziomy wyznaczają ślady po stropie belkowym założonym na poziomie + 12,6 metrów nad terenem. Dolna kondygnacja z wejściem na ganek i z podłogą na poziomie +8,15 metra nad terenem doświetlona była od północy oknem szczelinowym, którego ościeża i parapet wykuto w murze z fazy I. Sklepienie odcinkowe nakrywające jego wnękę

wymurowano z kamieni łamanych ukształtowanych w formie klinów. Na kolejnej kondygnacji otwór okienny wymurowano także od północy. W obu zewnętrzne krawędzie okien ukształtowano z użyciem kamiennych obramień.

Mury tej fazy wzniesiono z użyciem kamienia łamanego miejscami o zabarwieniu piaskowo-żółtawym i rdzawym układanego warstwami wysokości około 70-80 centymetrów. Materiał kamienny związała średnio twarda zaprawa wapienno-piaskowa, koloru żółtawego z zastosowaniem wypełniacza piasku kopanego i odcinającym się w strukturze zaprawy wapnem frakcji od drobin do grudek.

#### **4.4 Faza III (Renesans - około roku 1568) – budowa attyki i murowanego hełmu wieży**

Analiza wzmianek źródłowych oraz ikonografii archiwalnej daje podstawę do wysunięcia przypuszczenia, że około 1568 roku przebudowano zwieńczenie wieży bramnej wprowadzając ośmioboczny ostrosłupowy murowany hełm z attyką. Istniejący dotychczas dach pochodzący z XV wieku rozebrano do poziomu prześwitów blanki. Na najwyższej kondygnacji wzniesiono w narożnikach oraz za blankami filary z kamieni łamanych. Pomiedzy nimi założono łęki odcinkowe grubości 1/2 cegły. Płaszczyzny ścian bocznych filarów środkowych ukształtowano w formie glifów z uskokiem na wysokości parapetów okien. W prześwity wprowadzono kamienne proste obramienia.

Na łękach nadbudowano mury obwodowe wieży o 2 warstwy cegły oraz osadzono belki stropu. Powyżej założono ośmioboczny murowany hełm o wysokości 8,7 metra i ścianach grubości 1/2 cegły. Prostokątne wejście na obiegającą hełm galerię umieszczono od zachodu. Wspomnijmy, że w ścianie północnej ukształtowano kominek z paleniskiem dla ogrzania pomieszczenia straży. W zwieńczeniu hełmu osadzono maszt z obecnie niezachowanymi gałką i chorągiewką.

Wokół hełmu założono attykę, którą ukształtowano w formie stylizowanego krenelaża z blankami<sup>2</sup>. Wody opadowe z obejścia odprowadzały cztery proste kamienne rzygacze umieszczone w osiach ścian, z których zachowane są trzy.

Budowę hełmu oraz jego podstawy zrealizowano z użyciem rozbiórkowego kamienia łamanego oraz cegły o formacie 7-7,5 cm / 13-14 cm / 27-29 cm. Materiał ceramiczny o zróżnicowanym kolorze wypału od pomarańczowego do wiśniowego zespoliła średnio-twarda, zaprawa wapienno-piaskowa, barwy biało-kremowej z widocznymi w strukturze grudkami niedolasowanego wapna średnicy od 3-12 mm.<sup>3</sup>.

---

<sup>2</sup> Podobną formę w 1580 roku otrzymała attyka wieży Bramy Dolnej w Prudniku. za: A. Legendziewicz, *Problematyka badawczo-konserwatorska wybranych zespołów bramnych na Śląsku*, [w:] *Obwarowania miast – problematyka ochrony, konserwacji, adaptacji i ekspozycji*, 28-30 kwietnia 2010 r. Koźuchów, Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej, s.105-117.

<sup>3</sup> Podobną formę otrzymała attyka koniec XVI oraz początkach XVII wieku na obszarze Śląska przeprowadzono modernizację średniowiecznych wież mającą związek z ewolucją techniki oblężniczej i coraz szerszym

#### **4.5 Faza IV (XIX i XX wiek) – rozbiórka przejazdu bramnego, remont attyki i remont kutyny oraz adaptacja wieży na punkt widokowy**

Prawdopodobnie w XIX wieku rozebrano budynek bramny z mostem zwodzonym oraz zasypano suchą fosę. Mur kutyny skuto licując go z elewacją wieży. Otwór wejścia zablokowano wyjmując z niego kamienne ościeże. Przeprowadzono także remont ściany attyki rozbierając przy tym grzebień w formie stylizowanego krenelaża z blankowaniem. Otynkowano także ceglany murowany hełm.

Zapewne w związku z adaptacją wieży na punkt widokowy wprowadzono we wnętrzu drewniane stropy oraz schody. W przyziemiu przebito wejście a powyżej niego otwór okienny doświetlający kondygnację wprowadzoną we wnętrzu dawnego lochu głodowego. Ścianę attyki przemurowano w wątku blokowym stosując częściowo materiał rozbiórkowy i nową cegłę maszynową. Wysokość ściany podwyższono poprzez wprowadzenie ażurowe kutej j balustrady.

W zasięgu średniowiecznego odcinka obwodu obronnego prace budowlane ograniczyły się do obniżenia jego pierwotnej wysokości poprzez rozbiórkę przedpiersia z blankowaniem oraz częściowo kutyny. Mury włączono w zasięg budynków gospodarczych położonych na działkach dostępnych od strony ulic Środkowej i Siennej oraz placu Marii Curie-Skłodowskiej a także w mury kamienic przy ulicy St. Okrzei. Miejscami uwagi na stan zachowania kutynę rozebrano do fundamentów i odbudowano z użyciem odzyskanego materiału kamiennego. Ponadto przebito w niej kilka otworów komunikacyjnych oraz okiennych. Te ostatnie otrzymały ceglane obamienia.

#### **4.6 Podsumowanie badań**

W oparciu o przedstawione wyniki badań architektonicznych możliwe jest wskazanie dwóch faz kształtowania się średniowiecznej wieży bramnej. Wydzielono w strukturze obiektu najstarszą fazę gotycką (faza I) kładąc czas jej realizacji w oparciu o zapiski źródłowe na pierwszą połowę XIV wieku. Powstała wtedy wieża z przejazdem bramnym po stronie wschodniej a wkrótce potem kutyna wzdłuż suchej fosy po północnej stronie ośrodka lokacyjnego. Kolejne prace obejmujące podwyższenie wieży przeprowadzono zapewne w XV wieku (faza II). Renesansowe przekształcenia zapewne około 1568 roku związane były z wprowadzeniem murowanego ostrosłupowego hełmu z attyka w formie stylizowanego krenelaża (faza III). Remonty wieży w XIX i XX wieku przyniosły rozbiórkę przejazdu bramnego oraz przekształcenia wystroju architektonicznego głównie w zasięgu attyki - którą uproszczono, oraz hełmu – pokrytego tynkiem. Wnętrze wieży poddano pracom adaptacyjnym związanym z przystosowaniem jej do funkcji punktu widokowego.

---

stosowaniem broni palnej. Renesansowe przekształcenia dotknęły w 1574 roku wieżę Bramy Wrocławskiej w Nysie, w 1580 wieżę Bramy Dolnej w Prudniku a w 1590 roku – wieżę bramy Kłodzkiej w Paczkowie.



## 5. Wnioski konserwatorskie

Na podstawie przedstawionych powyżej wyników badań architektonicznych oraz studiów ikonograficznych dają możliwość sformułowania wniosków konserwatorskich do remontu Wieży Bramy Kłodzkiej w Bystrzycy Kłodzkiej. Stan obiektu, jego przekształcenia wskazują na zasadne przeprowadzenie remontu według wytycznych obejmujących dla elewacji i wewnątrz konserwację zachowawczą hełmu, attyki i kamiennych wątków murów (tzw. preparat konserwatorski).

Przedstawiony poniżej zakres prac konserwatorskich i ma na celu zachowanie zabytkowej struktury obiektu zgodnie z zasadami konserwatorskimi a przeprowadzenie procesu w oparciu o zaproponowane rozwiązania umożliwi wykorzystanie go zgodnie z planową funkcją z zachowaniem jego struktury.

**Z uwagi na możliwość występowanie reliktyw pod ziemią należy w przypadku prac przy wymianie bruków jezdni ulicy St. Okrzei w miejscu arkady przejazdu bramnego przeprowadzić badania archeologiczne i architektoniczne metodą wykopaliskową w celu ustalenie dokładnej lokalizacji otworu oraz przebiegu kurtyny muru miejskiego.**

## 5.1 Konserwacja zachowawcza hełmu, attyki i kamiennych wątków murów tzw. preparat konserwatorski.

### 5.1.1 Hełm:

W przypadku murowanego hełmu z uwagi na stan zachowania cegły zaleca się;

- usunąć w całości tynki cementowe:
  - uzupełnić uszkodzone fragmenty murowanego hełmu;
  - w przypadku stwierdzenia starszych tynków przeprowadzić badania stratygraficzne w celu ustalenia pierwotnej kolorystyki;
- wykonać nowe tynki na hełmie:
  - nowe wyprawy wykonać jako szczelne, mineralne o zagładzanej powierzchni tzw. spod rękawicy,
  - dopuszcza się zastosowanie tynków barwionych w masie w kolorze stwierdzonym w trakcie badań lub analogicznym do zapraw historycznych (zastosowanych do tynkowania hełmu), ewentualnie możliwe pomalowanie w kolorze naturalnego tynku (prace tynkarskie i malarskie poprzedzić wykonaniem prób uzgodnionych komisyjnie w obecności przedstawiciela WKZ z Delegatury w Wałbrzychu);
  - ewentualnie możliwe jest pomalowanie tynków w kolorze naturalnej zaprawy wapiennej;
  - powierzchnię boków ostrosłupa na styku z posadzką obejścia zabezpieczyć poprzez hydrofobizację bezbarwnym preparatem przez co najmniej trzykrotne smarowanie;
  - **prace konserwatorskie wykonać wg szczegółowego programu uzgodnionego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu;**
- po stronie północnej odtworzyć komin pieca izby strażnika;
  - podwyższyć przewód dymowy o około 50-70 cm;
  - przewód dymowy nakryć stylizowana prosta półkolistą czapą;
- w zwieńczeniu wprowadzić szpicę:
  - szpicę zaprojektować w formie stylizowanej w oparciu o studia porównawcze (np. Wieża Bramy Wodnej w Bystrzycy, Wieża Bramy Wrocławskiej w Nysie, Wieża Bramy Dolnej w Prudniku) z chorągiewką i gałką oraz gwiazdą w zwieńczeniu;
  - chorągiewkę, gałkę i gwiazdę położyć metodą galwaniczną lub złotem płatkowym a następnie zabezpieczyć lakierem bezbarwnym (np. lakierem samochodowym);
  - zaleca się aby chorągiewka była elementem obrotowym;

- **rysunki odtwarzanego detalu przedstawić do zaopiniowania przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu;**
- wykonać nową posadzkę obejścia z zastosowaniem istniejących płyt kamiennych:
  - delikatnie rozebrać istniejące płyty kamienne (przed demontażem wykonać inwentaryzację płyt z oznaczeniem gdzie się znajdowały);
  - usunąć zniszczoną strukturę muru (zakres usunięć podjąć komisyjnie w obecności przedstawiciela WKZ z Delegatury w Wałbrzychu po wykonaniu odstonięcia całego obejścia);
  - mury poniżej posadzki przemurować z zastosowaniem zapraw do murowania kamienia;
  - poniżej posadzki w miejscu zachowanych oaz od północy wykonać nowe rzygacze kamienne o prostej formie (rynny) z postarzoną fakturą;
  - warstwę pod posadzką wykonać ze szczelnej zaprawy mineralnej;
  - zachowane płyty kamienne ułożyć z zgodnie inwentaryzacją z wprowadzeniem spadków do czterech rzygaczy umieszczonych w osiach elewacji;
- w wejściu na poziom obejścia wprowadzić drzwi o formach stylizowanych;
  - skrzydło wykonać jako metalowe z blachy obite na awersie kratownicą prostokątną z bednarki szerokości 5 cm;
  - fakturę i krawędzie elementów metalowych postarzyć;
  - elementy indywidualne (klamkę, antabę, główki gwoździ) wykonać jako indywidualne przez artystę kowala;
  - elementy metalowe pomalować w kolorze matowym grafitowym;

#### **5.1.2 Attyka, gzyms i otwory okienne:**

Dla niskiej ścianki attykowej, gzymsu i okien wnioskuje się:

- zachować i poddać konserwacji istniejący wystrój architektoniczny:
  - delikatnie rozebrać zniszczone partie attyki gzymsu i opraw prześwitów z maksymalnym zachowaniem materiału rozbiórkowego;
  - ścianę attyki przemurować zgodnie z zastaną formą, w górnej części (na poszurze) wprowadzić cegłę układaną na płask z okapem min.6 cm;
  - do murowania zastosować materiał rozbiórkowy i nowy zgodny barwą oraz formatem z zastanym;
  - w przypadku stosowania materiału ceramicznego nowego oraz starego (rozbiórkowego) zaleca się ich przemieszanie w celu uzyskania niejednorodnej faktury lica;

- powierzchnię ścianki (poszur), parapet attyki oraz mur na styku z posadzką zabezpieczyć poprzez hydrofobizację bezbarwnym preparatem przez co najmniej trzykrotne smarowanie;
- przeprowadzić konserwację istniejącej balustrady metalowej;
  - elementy metalowe oczyścić mechanicznie z wtórnych warstw frab;
  - uzupełnić wg zachowanych uszkodzone elementy balustrady;
  - elementy metalowe pomalować dwuskładnikową farbą antykorozyjną w kolorze matowym, grafitowym;
- przeprowadzić konserwację ceglanego lica polegającą na:
  - umyciu parą wodną pod ciśnieniem lub w przypadku silniejszych zabrudzeń niskoprocentowym roztworem kwasu fluoro-wodorowego (HF) o stężeniu nie przekraczającym 5%<sup>4</sup>;
  - w przypadku braku możliwości zastosowania metody hydrodynamicznej i wodnych roztworów zaleca się usunięcie wtórnych zabrudzeń gotowymi preparatami o konsystencji pasty;
  - uzupełnieniu drobnych ubytków lica przy użyciu kitów do cegły na bazie zapraw mineralnych renomowanych producentów; oraz odtworzeniu większych ubytków lica przy użyciu zachowanej oczyszczonej cegły rozbiórkowej lub nowej o formacie i kolorze zgodnym z zastanym;
  - w przypadku stosowania materiału ceramicznego nowego oraz starego (rozbiórkowego) zaleca się ich przemieszanie w celu uzyskania niejednorodnej faktury lica;
  - rekonstrukcji spoiny w oparciu o zachowane fragmenty lica (spoina gładka wgłębna), zaleca się użyć do spoinowania gotowej zaprawy renomowanych producentów;
  - **prace konserwatorskie wykonać wg szczegółowego programu uzgodnionego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu;**

### **5.1.3 Elewacje wieży:**

Natomiast dla kamiennych elewacji wieży postuluje się:

- przeprowadzić konserwację kamiennego lica polegającą na:
  - umyciu parą wodną pod ciśnieniem lub w przypadku silniejszych zabrudzeń niskoprocentowym roztworem kwasu fluoro-wodorowego (HF) o stężeniu nie przekraczającym 5%<sup>5</sup>;

---

<sup>4</sup> Z uwagi na silnie trujące działanie kwasu prace należy przeprowadzić z wielką ostrożnością, zgodnie z wymogami i przepisami BHP oraz w dobrze wentylowanych wnętrzach.

- w przypadku braku możliwości zastosowania metody hydrodynamicznej i wodnych roztworów zaleca się usunięcie wtórnych zabrudzeń gotowymi preparatami o konsystencji pasty;
- uzupełnieniu ubytków łoża przy użyciu kamienia łamanego lub łamanego ociosanego ze złóż miejscowych murowanego na zaprawie mineralnej (**lokalizację ubytków oraz materiałów do uzupełnienia uzgodnić komisyjnie w obecności przedstawiciela Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu**);
- usunięciu istniejącej spoiny cementowej i wykonanie nowej mineralnej; zaleca się użyć do spoinowania gotowej zaprawy renomowanych producentów;
- zabezpieczeniu (hydrofobizacji) cokołu do wysokości 1 metra bezbarwnym preparatem przez co najmniej trzykrotne smarowanie;
- **prace konserwatorskie wykonać wg szczegółowego programu uzgodnionego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu**;
- przeprowadzić konserwację zachowanych tynków:
  - zachować, oczyścić i wzmocnić partie wypraw tynkaskich nad wejściem do wieży (**prace wykonać wg szczegółowego programu uzgodnionego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu**);
  - przed rozpoczęciem prac na elewacjach rozpoznać partie tynków obecnie niedostępne w przypadku stwierdzenia tynków historycznych przeprowadzić ich badania oraz konserwację obejmującą oczyszczenie i wzmocnienie wypraw (**prace wykonać wg szczegółowego programu uzgodnionego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu**);
- na elewacji wschodniej wykonać ekspozycję reliktyw gotyckiego muru obwodu miejskiego:
  - mur o szerokości około 1,8 metra wyeksponować w pełnej wysokości z przedpiersiem;
  - ekspozycję wykonać w postaci strzępi układanych z kamienia łamanego ze złóż miejscowych ;
  - otwór wejścia na kurtynę udrożnić wg zachowanych śladów ;
    - w otworze odtworzyć kamienne ostrołuczne obramienie o prostym ścięciu krawędzi (analogicznie jak w Wieży Bramy Wodnej)

---

<sup>5</sup> Z uwagi na silnie trujące działania kwasu prace należy przeprowadzić z wielką ostrożnością, zgodnie z wymogami i przepisami BHP oraz w dobrze wentylowanych wnętrzach.

- w otworze osadzić drzwi deskowe obite na awersie blachą o młotkowanej fakturze z kratownicą rombowa wykonaną z płaskowników szerokości 5 cm (np. tzw. bednarki) i pomalować je w ciemno-szarym matowym kolorze;
- otwór zabezpieczyć balustradą drewnianą o formie stylizowanej malowanej w kolorze ciemno-brązowym (np. Palisander); balustradę zakotwić w ościeżu i progu otworu;
- wprowadzić belkę zapory do otworu wraz ze stylizowanym uchwytem umożliwiającym zamykanie drzwi;
- **rysunki odtwarzanego detalu przedstawić do zaopiniowania przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu;;**
- w wejściu od strony ulicy St. Okrzei poddać konserwacji kamienne obramienie a w otworze wprowadzić stylizowane drzwi:
  - kamienne obramienie wejścia poddać **pracom konserwatorskim wg szczegółowego programu uzgodnionego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu;**
    - w otworze osadzić drzwi deskowe obite na awersie blachą o młotkowanej fakturze z kratownicą rombowa wykonaną z płaskowników szerokości 5 cm (np. tzw. bednarki) i pomalować je w ciemno-szarym matowym kolorze;
    - elementy indywidualne (klamkę, antabę, główki gwoździ) wykonać jako indywidualne przez artystę kowala a fakturę i krawędzie elementów metalowych postarzyć;
- z elewacji usunąć bezstylowe elementy:
  - wsporniki sieci energetycznej z narożnika południowozachodniego i z ceglanych prześwitów;

#### **5.1.4 Wnętrza wieży:**

Dla wnętrza postuluje się:

- przeprowadzić zachowawczą konserwację kamiennego lica ścian wnętrza polegającą na:
  - umyciu parą wodną pod ciśnieniem lub w przypadku silniejszych zabrudzeń niskoprocentowym roztworem kwasu fluoro-wodorowego (HF) o stężeniu nie przekraczającym 5%<sup>6</sup>;

---

<sup>6</sup> Z uwagi na silnie trujące działanie kwasu prace należy przeprowadzić z wielką ostrożnością, zgodnie z wymogami i przepisami BHP oraz w dobrze wentylowanych wnętrzach.

- w przypadku braku możliwości zastosowania metody hydrodynamicznej i wodnych roztworów zaleca się usunięcie wtórnych zabrudzeń gotowymi preparatami o konsystencji pasty;
- uzupełnieniu ubytków lica przy użyciu kamienia łamanego ociosanego ze złóż miejscowych murowanego na zaprawie mineralnej;
- usunięciu istniejącej spoiny cementowej i wykonanie nowej mineralnej; zaleca się użyć do spoinowania gotowej zaprawy renomowanych producentów;
- **prace konserwatorskie wykonać wg szczegółowego programu uzgodnionego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu;**
- ponadto przeprowadzić rewaloryzację ścian wnętrza:
  - zachować istniejące odciski zapraw na sklepieniach zwłaszcza w otworach okiennych i drzwiowych;
  - usunąć w całości tynki cementowe w przyziemiu oraz na I i II poziomie;
    - w przypadku odsłonięcia zablokowanego wyjścia do wykusza latrynowego wyeksponować je w formie płytkiej wnęki (o głębokości do 12 cm), lico wnęki pokryć zagładzanym tynkiem wapienno-cementowym (na bazie białego cementu) malowanym w kolorze tzw. starej bieli;
  - zachować istniejące lico kamienne, ewentualnie usunąć partie zniszczone w miejscach zawilgoceń;
    - blokady okien szczelinowych pokryć zagładzanym tynkiem wapienno-cementowym (na bazie białego cementu) malowanym w kolorze tzw. starej bieli;
  - **prace konserwatorskie wykonać wg szczegółowego programu uzgodnionego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu;**
- przeprowadzić rewaloryzację wnętrza :
  - zachować istniejącą konstrukcję schodów oraz podłogę z desek drewnianych, w przypadku uszkodzeń ubytki uzupełnić materiałem analogicznym do zastanego;
    - oczyścić konstrukcję i stopnie schodów istniejącej farby;
    - całość zabezpieczyć preparatami ochrony biologicznej i ogniowej (np. *Boramon 3D*, *Fobos M4*) a następnie pomalować w kolorze ciemno-brązowym (np. *Palisander*);
    - belki konstrukcji stropów oraz podłóg zabezpieczyć analogicznymi metodami jak schody
  - wprowadzić oświetlenie wnętrza w formie kinkietów o prostych formach;
  - w oknach wykonać stylizowaną krosnową stolarkę;

- nowe okna wykonać ze skaleniem pojedynczym z szybą wykonaną ze szkła weneckiego z szybek rombowych łączonych na ołów;
- malowanie elementów drewnianych wykonać w kolorze ciemno-brązowym (np. Palisander);
- zachować istniejącą podłogę z desek drewnianych, w przypadku uszkodzeń ubytki uzupełnić materiałem analogicznym do zastanego;

## 5.2. Odcinek murów wzdłuż ulicy Wojska Polskiego;

Dla kamiennych elewacji kurtyny muru miejskiego wnioskuje się:

- przeprowadzić zachowawczą konserwację kamiennego lica polegającą na:
  - umyciu parą wodną pod ciśnieniem lub w przypadku silniejszych zabrudzeń niskoprocentowym roztworem kwasu fluoro-wodorowego (HF) o stężeniu nie przekraczającym 5%<sup>7</sup>;
  - w przypadku braku możliwości zastosowania metody hydrodynamicznej i wodnych roztworów zaleca się usunięcie wtórnych zabrudzeń gotowymi preparatami o konsystencji pasty;
  - uzupełnieniu ubytków lica przy użyciu kamienia łamanego lub łamanego ociosanego ze złóż miejscowych murowanego na zaprawie mineralnej (**lokalizacje ubytków oraz materiał do uzupełnieni uzgodnić komisyjnie w obecności przedstawiciela Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu**);
  - usunięciu istniejącej spoiny cementowej i wykonanie nowej mineralnej; zaleca się użyć do spoinowania gotowej zaprawy renomowanych producentów;
  - w zasięgu zabezpieczeniu (hydrofobizacji) cokołu do wysokości 1 metra bezbarwnym preparatem przez co najmniej trzykrotne smarowanie;
  - **prace konserwatorskie wykonać wg szczegółowego programu uzgodnionego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Delegaturę w Wałbrzychu**;
- poddać rewaloryzacji cały odcinek murów obejmujący:
  - usunięcie tynków cementowych z lica kamiennego w zasięgu trzech budynków w rejonie placu M. Curie-Skłodowskiej;
    - lico ceglane pokryć zagładzanym tynkiem wapienno-cementowym (na bazie białego cementu) malowanym w kolorze tzw. starej bieli;

---

<sup>7</sup> Z uwagi na silnie trujące działanie kwasu prace należy przeprowadzić z wielką ostrożnością, zgodnie z wymogami i przepisami BHP oraz w dobrze wentylowanych wnętrzach.



- ekspozycji w formie wnęk zablokowanych otworów okiennych w zasięgu budynków parafii;
  - tła wnęk pokryć zagładzanym tynkiem wapienno-cementowym (na bazie białego cementu) malowanym w kolorze tzw. starej bieli;
- przelicowaniu ceglanych uzupełnień lica kamiennego (na zaprawie cementowej) przy użyciu kamienia łamanego i lekko obrobionego z lokalnych źróź;
  - do murowania zastosować zaprawy mineralne na bazie wapna trasowego;
- odtworzeniu pełniej szerokości kurtyny muru w budynkach oficynowych w rejonie ulicy Siennej,
  - zaleca się zachować istniejące wtórne przebicia muru;
- koronę muru wykonać ze spadkiem na zewnątrz z nakrywami z kamienia łamanego;
  - wymurować warstwę izolacyjną pod nowymi nakrywami ze szczelnej zaprawy mineralnej (np. *Optostop AquaFlex 1k*);

### 5.3 Uwagi końcowe:

1. Wszystkie prace konserwatorskie i budowlane należy wykonywać zgodnie ze sztuką budowlaną, pod nadzorem osoby uprawnionej oraz w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków we Wrocławiu Delegaturą w Wałbrzychu.
2. Konieczne jest przeprowadzenie badań architektonicznych elewacji północnej budynku przylegającego do wieży od wschodu z uwagi na możliwość występowania w jej strukturze reliktyw dawnej kurtyny.
3. W przypadku pojawienia się nieścisłości lub pytań należy bezwzględnie skontaktować się z autorem opracowania w celu wyjaśnienia problemu.

*Opracował:*

*dr inż. arch. Andrzej Legendziewicz*

## 6. Spis rycin archiwalnych, fotografii i rysunków

### 6.1 Spis rycin archiwalnych

- Ryc. 1. Bystrzyca Kłodzka, panorama od strony południowej z około połowy XVIII wieku – ([www.wroclaw.hydral.com.pl](http://www.wroclaw.hydral.com.pl)).
- Ryc. 2. Bystrzyca Kłodzka, plan widokowy miasta od strony północnej z około połowy XVIII wieku – (za: *Bystrzyca Kłodzka. Miejska trasa turystyczna- przewodnik*, Bystrzyca Kłodzka 2009).
- Ryc. 3. Bystrzyca Kłodzka, trzy wieże miejskie, pocztówka z przełomu XIX i XX wieku, ([www.dolny-slask.org.pl](http://www.dolny-slask.org.pl)).
- Ryc. 4. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej od strony Małego Rynku w latach 60-tych XX wieku ([www.dolny-slask.org.pl](http://www.dolny-slask.org.pl)).

### 6.2 Spis fotografii stanu istniejącego

- Fot. 1. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej – widok ogólny od wschodu.
- Fot. 2. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej – widok ogólny od południowo-wschodu.
- Fot. 3. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej – widok ogólny od zachodu.
- Fot. 4. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, elewacja wschodnia – dolna partia.
- Fot. 5. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, elewacja wschodnia – relikt skutego muru bramy oraz ganka.
- Fot. 6. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, hełm – widok ogony górnej partii.
- Fot. 7. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, ganek obejścia hełmu – strona południowa.
- Fot. 8. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, ganek obejścia hełmu – strona zachodnia.
- Fot. 9. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, ganek obejścia hełmu – rzygacz strona południowa.
- Fot. 10. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom +4,15 - wtórnie przebity otwór okienny.
- Fot. 11. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 8,15 – zablokowany otwór wejścia na ganek.
- Fot. 12. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom +8,15 – zablokowany otwór wejścia na ganek, ościeże południowe.
- Fot. 13. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 8,15 – zablokowany otwór wejścia na ganek, ościeże północne.
- Fot. 14. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 8,15 – zablokowany otwór okienny w ścianie północnej.

Fot. 15. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 11,10 – zablokowany otwór okienny w ścianie północnej.

Fot. 16. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 15,20 – ściana północna.

Fot. 17. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 15,20 – ściana zachodnia.

Fot. 18. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 15,20 – ściana południowa.

Fot. 19. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 15,20 – ściana wschodnia.

Fot. 20. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 15,20 – narożnik północno-zachodni.

Fot. 21. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 19,20 – wnętrze hełmu z kominkiem po stronie północnej.

Fot. 22. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 19,20 – wnętrze hełmu.

Fot. 23. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy placu Marii Skłodowskiej-Curie.

Fot. 24. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy placu Marii Skłodowskiej-Curie.

Fot. 25. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynku przy placu Marii Skłodowskiej-Curie (2).

Fot. 26. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Siennej.

Fot. 27. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Siennej(2)

Fot. 28. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Siennej – wtórnie przebity otwór przejścia (1).

Fot. 29.. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Siennej – wtórnie przebity otwór przejścia (2).

Fot. 30.. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Siennej – widok od strony miasta.

Fot. 31. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Środkowej (1).

Fot. 32. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Środkowej (2).

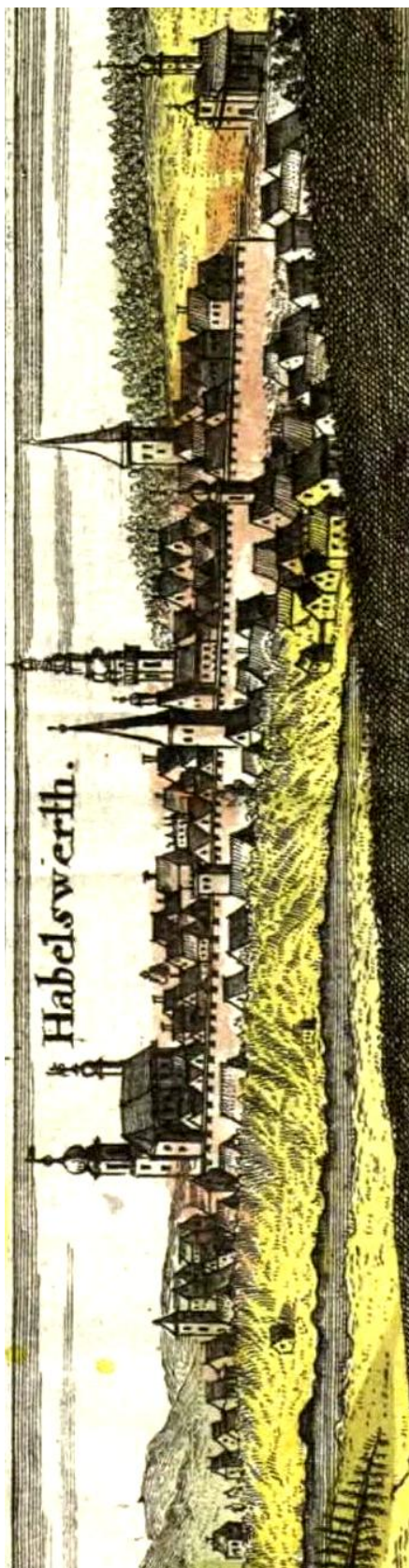
### 6.3 Spis rysunków

Rys. 1. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, elewacja wschodnia i rzuty przyziemia, poziomu wejścia na ganek, kondygnacji obronnej, hełmu, inwentaryzacja z chronologicznym rozwarstwieniem murów, skala 1:100;

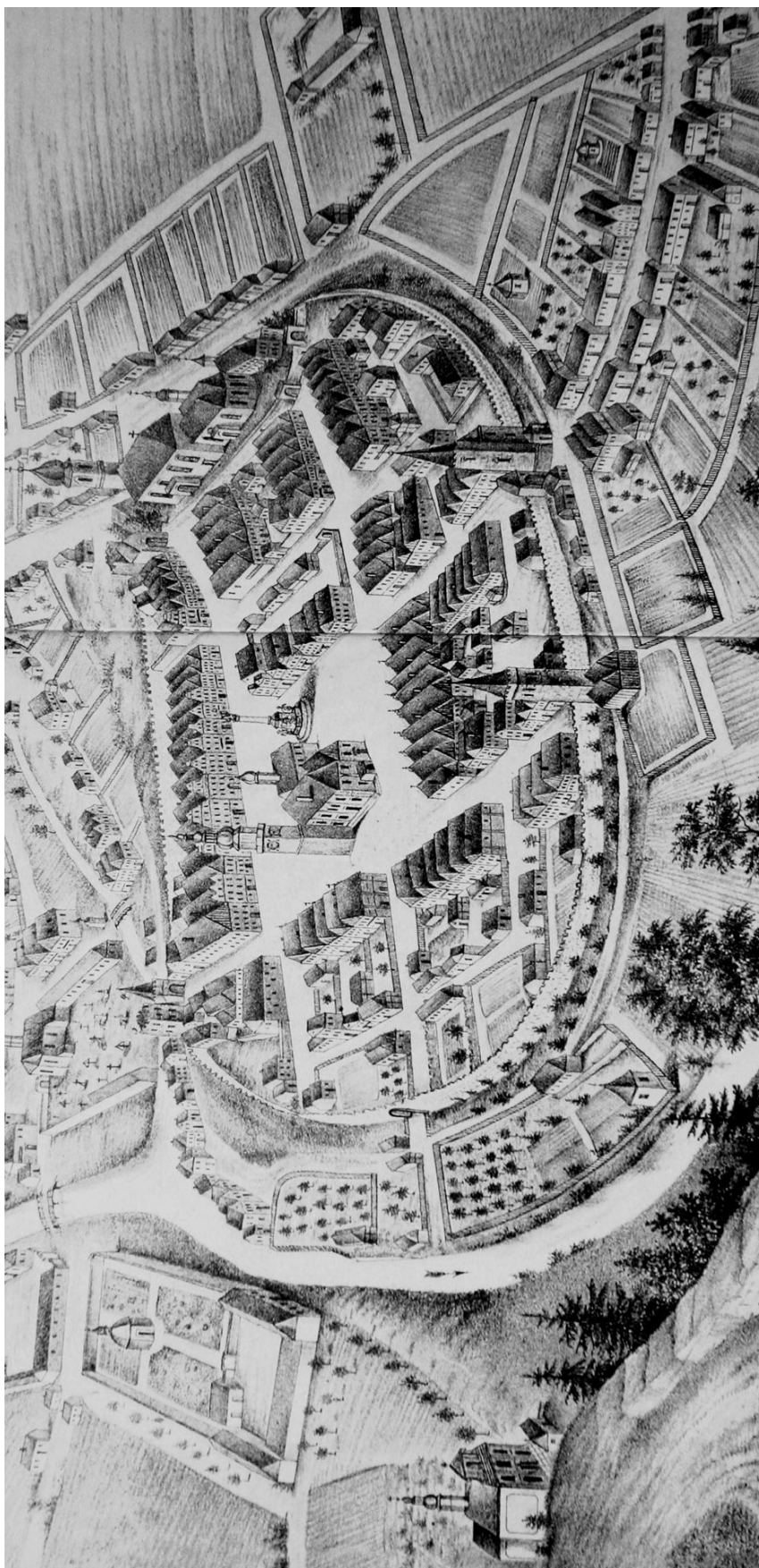
Rys. 2. Bystrzyca Kłodzka, kurtyna na zachód od Wieży Bramy Kłodzkiej, rzut kurtyny muru inwentaryzacja z chronologicznym rozwarstwieniem murów, skala 1:1000.

Rys. 3. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej elewacja wschodnia i rzuty przyziemia, poziomu wejścia na ganek, kondygnacji obronnej, hełmu, wnioski konserwatorskie, skala 1:100;

## 7. Ryciny archiwalne



Ryc. 1. Bystrzyca Kłodzka, panorama od strony południowej z około połowy XVIII wieku – ([www.wroclaw.hydral.com.pl](http://www.wroclaw.hydral.com.pl)).



Ryc. 2. Bystrzyca Kłodzka, plan widokowy miasta od strony północnej z około połowy XVIII wieku –  
(za: *Bystrzyca Kłodzka. Miejska trasa turystyczna- przewodnik*, Bystrzyca Kłodzka 2009).





Ryc. 3. Bystrzyca Kłodzka, trzy wieże miejskie, pocztówka z przełomu XIX i XX wieku, ([www.dolny-slask.org.pl](http://www.dolny-slask.org.pl)).



Ryc. 4. Bystrzyca Kłodzka, Wieża bramy Kłodzkiej od strony Małego Rynku w latach 60-tych XX wieku ([www.dolny-slask.org.pl](http://www.dolny-slask.org.pl)).



## 8. Fotografie stanu istniejącego



Fot. 1. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej – widok ogólny od wschodu.



Fot. 2. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej – widok ogólny od południowo-wschodu.





Fot. 3. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej – widok ogólny od zachodu.



Fot. 4. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, elewacja wschodnia – dolna partia.





Fot. 5. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, elewacja wschodnia – relikw skutego muru bramy oraz ganka.



Fot. 6. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, hełm – widok ogony górnej partii.





Fot. 7. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, ganek obejścia hełmu – strona południowa.



Fot. 8. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, ganek obejścia hełmu – strona zachodnia.





Fot. 9. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, ganek obejścia hełmu – rzygacz strona południowa.



Fot. 10. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom +4,15 - wtórnie przebity otwór okienny.





Fot. 11. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 8,15 – zablokowany otwór wejścia na ganek.



Fot. 12. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom +8,15 – zablokowany otwór wejścia na ganek, ościeże południowe.





Fot. 13. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 8,15 – zablokowany otwór wejścia na ganek, ościeże północne.

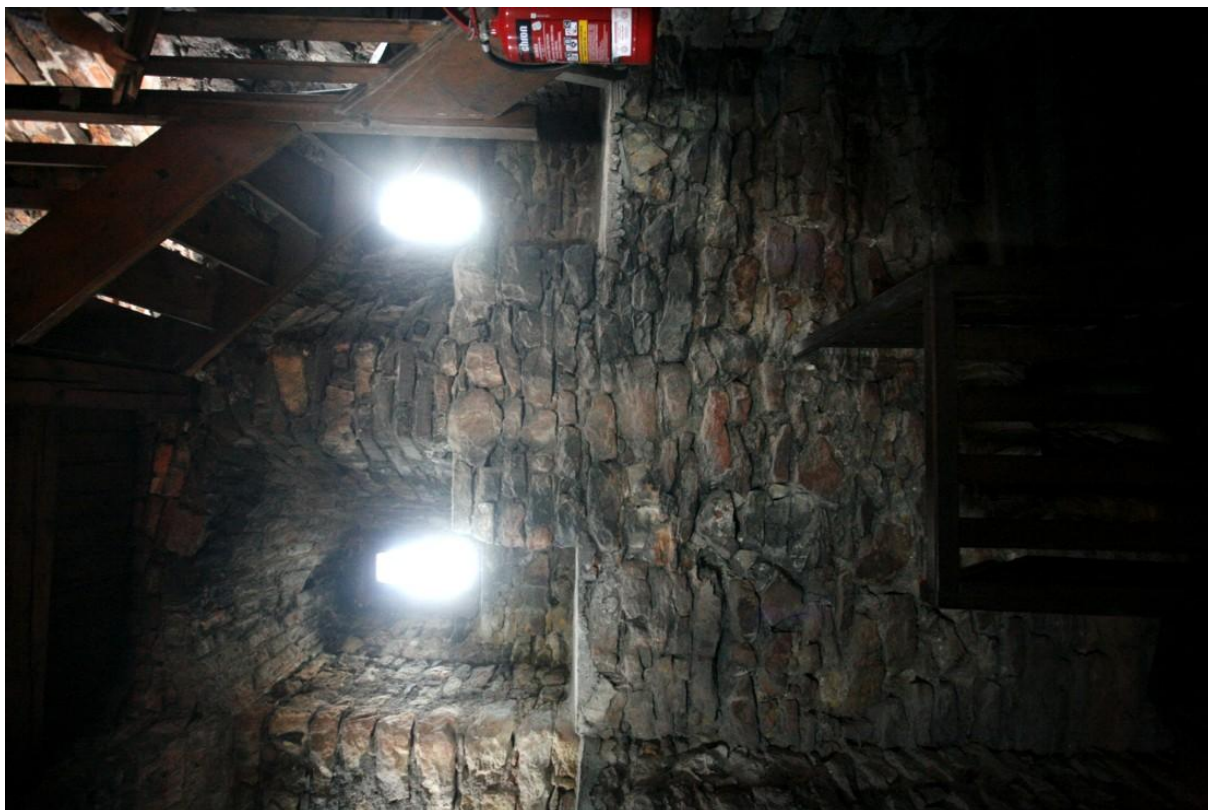


Fot. 14. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 8,15 – zablokowany otwór okienny w ścianie północnej.



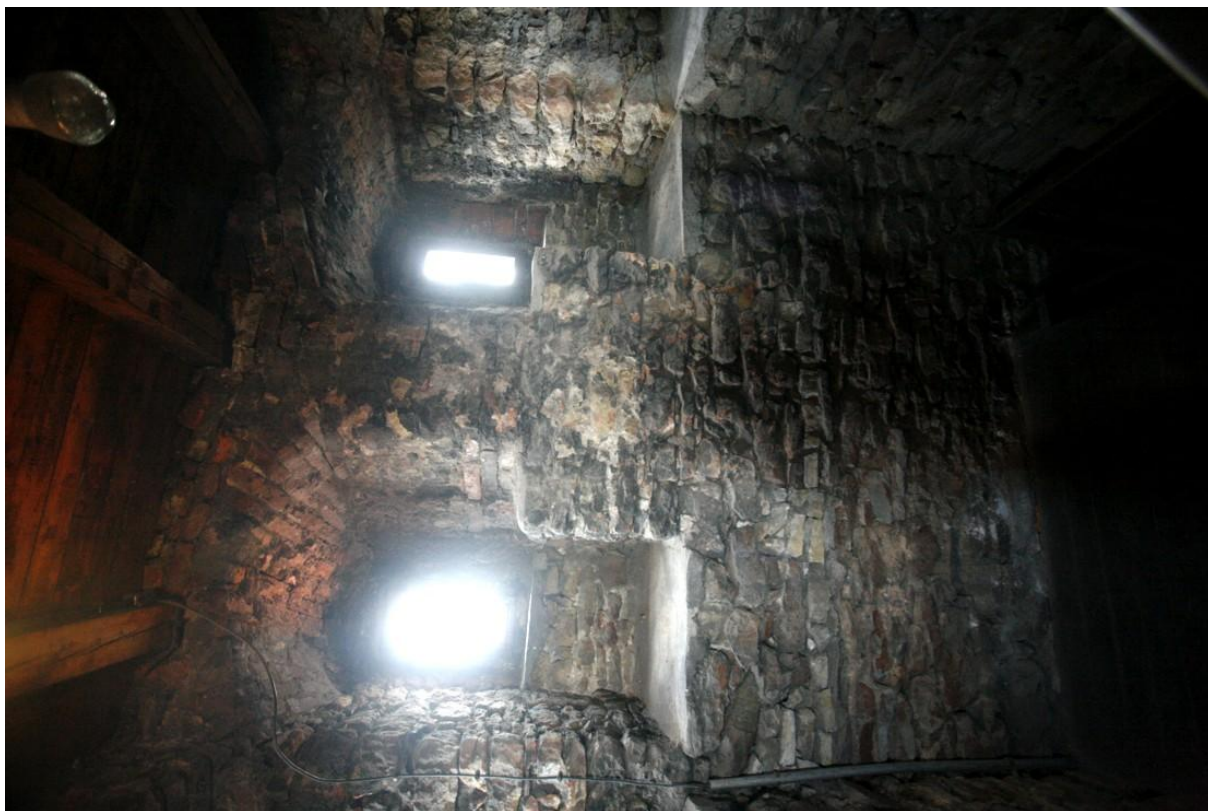


Fot. 15. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 11,10 – zablokowany otwór okienny w ścianie północnej.

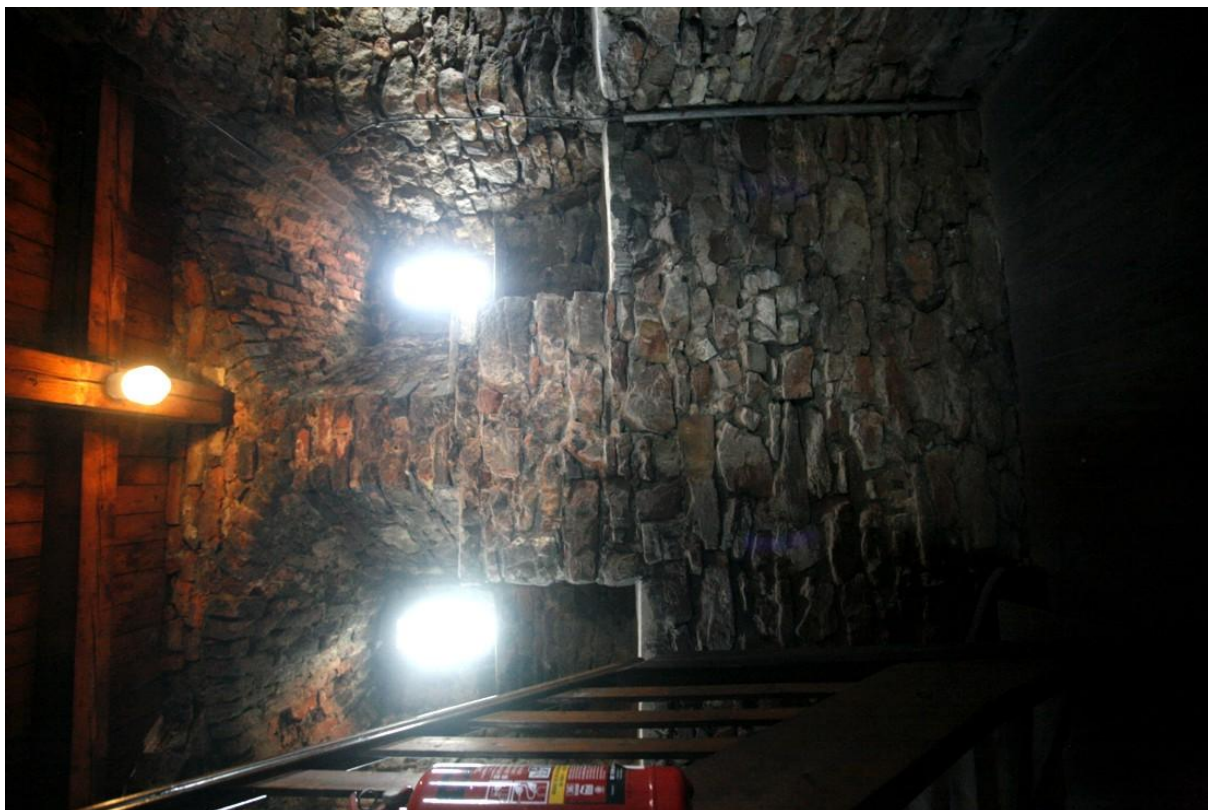


Fot. 16. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 15,20 – ściana północna.



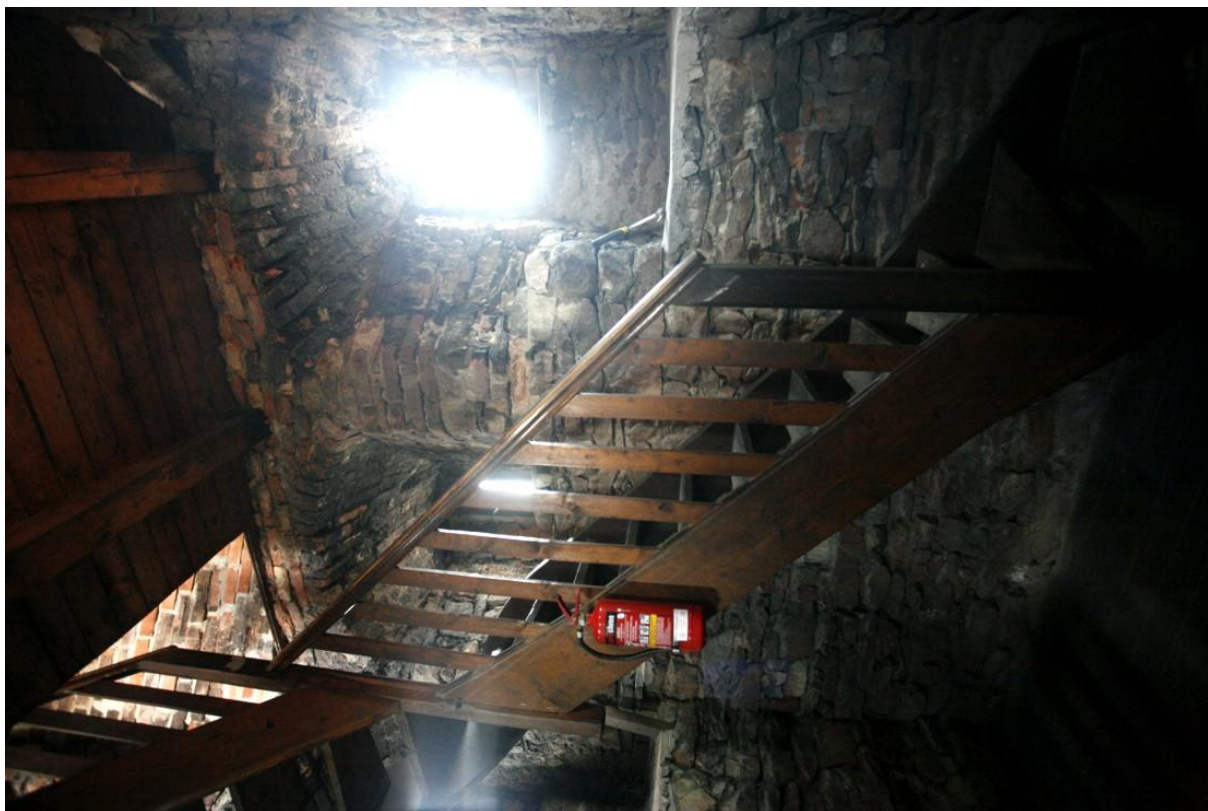


Fot. 17. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 15,20 – ściana zachodnia.



Fot. 18. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 15,20 – ściana południowa.



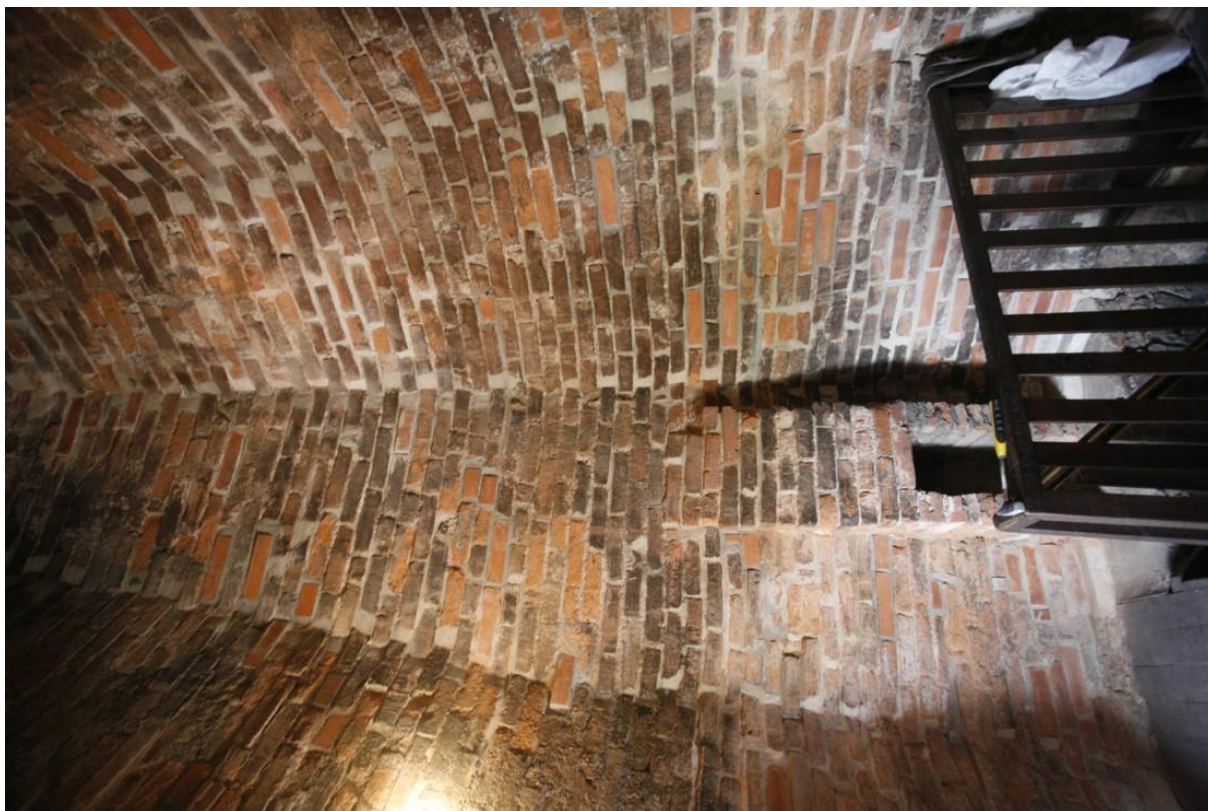


Fot. 19. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 15,20 – ściana wschodnia.



Fot. 20. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 15,20 – narożnik północno-zachodni.





Fot. 21. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 19,20 – wnętrze helmu z kominkiem po stronie północnej.



Fot. 22. Bystrzyca Kłodzka, Wieża Bramy Kłodzkiej, poziom + 19,20 – wnętrze helmu.





Fot. 23. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy placu Marii Skłodowskiej-Curie (1).



Fot. 24. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy placu Marii Skłodowskiej-Curie.





Fot. 25. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynku przy placu Marii Skłodowskiej-Curie (2).



Fot. 26. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Siennej.





Fot. 27. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Siennej (2)



Fot. 28. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Siennej – wtórnie przebity otwór przejścia (1).





Fot. 29.. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Siennej – wtórnie przebitý otwór przejścia (2).



Fot. 30.. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Siennej – widok od strony miasta.





Fot. 31. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Śródkowej (1).



Fot. 32. Bystrzyca Kłodzka, mur wzdłuż ul. Wojska Polskiego, fragment na tyłach budynków przy ulicy Śródkowej (2).